

УДК [[94:001.891-057.4]:[001.32:3]](477)“1952/1960” DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2022.22-23.3628>
ORCID ID: 0000-0003-0439-6957**ОЛЕКСАНДР КАРПЕНКО В ІНСТИТУТІ СУСПІЛЬНИХ НАУК¹:
ФОРМУВАННЯ НАУКОВЦЯ (1952–1960)**

Ігор СОЛЯР

Директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
вул. Козельницька, 4, м. Львів, 79026, Україна
e-mail: isoliar@ukr.net

У статті проаналізовано наукову і науково-організаційну діяльність Олександра Юхимовича Карпенка (1921–2013) – відомого українського історика, педагога, краєзнавця. Вісім років праці в Інституті суспільних наук АН УРСР (1952–1960) – це період формування і становлення Олександра Карпенка як історика-дослідника, науковця. Працю відомого історика в Інституті поділено хронологічно на два етапи: 1) 1952–1956; 2) 1956–1960. Перший період характеризувався передусім багатогранною науковою діяльністю: а) у лютому 1953 р. захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на тему: “Селянські повстання у Львівському воєводстві в 1932–1933 рр.” в Інституті історії АН УРСР; б) на основі матеріалів зазначеної дисертації підготовлено монографію “Селянські повстання в Польщі в 1932–1933 рр.” (1955); в) надруковано сім статей у наукових журналах і підготовано до друку п'ять статей та ін. Позитивними були відгуки директорів Інституту – О. Нестеренка та І. Крип'якевича про наукову і науково-організаційну діяльність молодого дослідника на посадах ученого секретаря Інституту суспільних наук АН УРСР, старшого наукового співробітника відділу нової історії, члена Наукової ради Інституту та ін. Другий період (1956–1960) був набагато складнішим для О. Карпенка, адже він вперше відчув тиск тоталітарної системи на гуманітарну науку в УРСР. Його виступ на науковій конференції 1956 р., статті, присвячені утворенню ЗУНР, викликали особливе занепокоєння в ідеологів гуманітарної науки, нищівну критику з боку партійної номенклатури. Зрештою ці обставини змусили покинути працю в Інституті суспільних наук у 1960 р. Стаття написана, в основному, на матеріалах особової справи О. Карпенка, що зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Ключові слова: Олександр Карпенко, наукова діяльність, Інститут суспільних наук АН УРСР, революційний рух в Західній Україні (1918–1939).

Постать Олександра Карпенка (1921–2013) притягує увагу нинішніх дослідників української науки другої половини ХХ ст. своє неординарністю, а радше – сміливістю. Наукова діяльність Олександра Карпенка в українській історіографії є ще недостатньо дослідженою, незважаючи на чималу кількість праць, які було присвячено передусім вісімдесяти- та дев'яносторічному ювілеям знаного історика².

¹ У 1993 р. Постановою Президії НАН України Інститут суспільних наук АН УРСР перейменовано в Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

² В. Кононенко, “Історик, педагог, громадянин (слово про Олександра Карпенка)”, *Галичина*. 2001. № 5/6: 9–10; Ю. Сливка, “Львівський період науково-педагогічної діяльності Олександра Карпенка (1949–1978 рр.)”, *Галичина*. 2001. № 5/6: 11–20; С. Кобута, К. Мицан, “Життя, присвячене служінню науці: до 80-ліття професора О. Ю. Карпенка”, *Галичина*. 2001. № 5/6:

Метою цієї студії є аналіз наукової та науково-організаційної діяльності Олександра Карпенка в Інституті суспільних наук в 1952–1960 роках³. Джерельною основою дослідження є, в основному, 1) матеріали особової справи О. Карпенка, що зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; 2) праці О. Карпенка досліджуваного періоду.

Слід визнати, що в українській історіографії окремі періоди життєвого шляху О. Карпенка висвітлено фрагментарно. Передусім лише частково досліджено участь відомого історика в Другій світовій війні. У даному випадку поки що обмежуємося наступною інформацією, якою поділився Микола Кугутяк: “У жовтні 1940 р. Олександра Карпенка призвали на службу в армію. З перших днів Другої світової війни він брав участь у боях на західному кордоні України в районі Самбір – Стрий, а вже через тиждень після початку війни його 7-й зенітно-кулеметний полк був перекинутий на оборону Києва, відтак Харкова, Куп’янська, Воронежа і, нарешті, під Сталінград, де в бою у грудні 1942 р. Олександр Карпенко був важко поранений осколком у груди, контужений, обморожений і в такому стані потрапив до шпиталю. Після тривалого лікування закінчив Сталінградське артилерійське училище, а потім на посаді командира артилерійської батареї потрапив до бойового резерву Верховного головнокомандування. Як військовий був нагороджений бойовими орденами і медалями”⁴. Не відзначається детальним дослідженням наступний період біографії О. Карпенка – 1946–1949 роки.

Стверджуючи неперебірливу критику на адресу О. Карпенка, зокрема його перших праць у другій половині 1950-х років, її партійно замовний характер, присвячених революційним подіям в Західній Україні, сучасним науковцям не вдається завжди повністю зрозуміти суть звинувачень опонентів тоді молодого дослідника.

Як відомо, у березні 1949 р. О. Карпенка відряджено у Львів, де від квітня 1949 р. до квітня 1952 р. працював завідувачем відділу бібліотеки АН УРСР.

21–34; В. Великочий, О. Жерноклеєв, Л. Волосянко, “Олександр Юхимович Карпенко: івано-франківський період життя і творчості”, *Галичина*. 2001. № 5/6: 35–42; В. Бадяк, “Олександр Карпенко очима студента і науковця”, *Галичина*. 2001. № 5/6: 43–50; С. Кобута, “Науковець і партійно-ідеологічна система: документи і матеріали”, *Галичина*. 2001. № 5/6: 51–72; О. Жерноклеєв, “80-річчя доктора історичних наук, професора О. Карпенка”. *Український Історичний Журнал*, 2002. № 1: 154–156.; В. С. Великочий, М. В. Кугутяк, І. Я. Райківський, “До 90-річчя доктора історичних наук, професора О. Ю. Карпенка”, *Український Історичний Журнал*, 2011. № 3. С. 221–223; І. В. Пендзей, “О. Ю. Карпенко та радянська історіографія ЗУНР”. *Український Історичний Журнал*, 2015. №3:137–153; Г. Сіромська, Р. Сіромський, “Це прояви ідеологічної боротьби, а ми інколи недооцінюємо їх”, *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2014. Вип. 50: 518–546 та ін.

³ Детальний аналіз наукових праць О. Карпенка та їх критику планується висвітлити в окремій статті.

⁴ М. Кугутяк, “Він повертав українській історії її справжнє обличчя”, *Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали. Т. 5, кн. 3. Передмова*. Івано-Франківськ, 2013, 6.

Від 1 вересня 1949 р. до 10 серпня 1950 р. працював за сумісництвом на півставки (275 годин) у дворічній партійній школі при Львівському обкомі КПУ на посаді старшого викладача історії СРСР. Тоді педагогічна робота в партійних школах прирівнювалась до роботи у вишах.

На підставі наказу Голови Львівського філіялу АН УРСР його переведено з названої вище посади на наукову роботу – на посаду вченого секретаря Інституту суспільних наук АН УРСР. Відповідний наказ по Інституту суспільних наук підписав 22 квітня 1952 р. директор Інституту – доктор економічних наук О. О. Нестеренко⁵.

Дня 10 лютого 1953 р. наказом т. в. о. директора Інституту М. Ю. Смішка тимчасово, до затвердження Президією АН УРСР ученого секретаря Інституту суспільних наук АН УРСР О. Ю. Карпенка, переведено на посаду в. о. старшого наукового співробітника відділу історії України. Підставою цього рішення стало усне доручення голови Львівського філіялу АН УРСР дійсного члена АН УРСР Й. З. Штокало і погодження керівника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР, доктора історичних наук І. П. Крип'якевича. А через сімнадцять днів – 27 лютого 1953 р., – відповідним наказом зроблено уточнення: О. Ю. Карпенка переведено на посаду старшого наукового співробітника від 18 лютого 1953 р. (у попередньому наказі йшлося про переведення на посаду в. о. старшого наукового співробітника відділу історії України).

Через три тижні – 10 березня 1953 р. – наказом № 29 по Львівському філіялу АН УРСР призначено “тимчасово, до підшукування постійної кандидатури, вченим секретарем Львівського філіялу АН УРСР О. Ю. Карпенка, залишивши його на час виконання обов’язків вченого секретаря на половинній ставці старшого наукового співробітника відділу історії Інституту суспільних наук АН УРСР”⁶. Наказ підписав Голова Львівського філіялу АН УРСР дійсний член АН УРСР Й. З. Штокало.

Ще до того 18 лютого 1953 р. О. Карпенко успішно захистив дисертацію в Інституті історії АН УРСР на тему “Селянські повстання у Львівському воєводстві в 1932–1933 рр.” Диплом підписав голова Вченої ради Інституту історії АН УРСР М. Н. Лещенко і т. в. о. ученого секретаря І. С. Слабеев.

Характеристику О. Карпенку 5 квітня 1955 р. підписав директор Інституту І. Крип'якевич та М. Герасименко (секретар партбюро Інституту суспільних наук АН УРСР) для подання у райвійськомат. Попри характеристику етапів життєвого шляху відзначено, що О. Карпенко “проявив себе здібним, настирливим та енергійним науковим працівником. Приймаючи активну участь у громадсько-політичному житті, він систематично працював над підвищенням свого ідейно-теоретичного рівня і наукової кваліфікації. Має друковані праці на актуальні науково-політичні теми)”⁷.

⁵ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1 Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. 3-ос, спр. 98, арк. 87.

⁶ Там само, арк. 71.

⁷ Там само.

Відтак 16 травня 1955 р. Іван Крип'якевич у відгуку про роботу старшого наукового співробітника констатував: “В 1953 р. О. Ю. Карпенко захистив дисертацію на науковий ступінь кандидата історичних наук на тему “Селянські повстання у Львівському воєводстві в 1932–1933 рр.”. У роботі, на основі широкого архівного матеріалу, О. Ю. Карпенко дослідив великі селянські повстання в роки світової економічної кризи, причому відзначив вплив ВЖСР та соціалістичного будівництва в СРСР на революційний рух в Західній Україні та відмітив вплив комуністів на хід боротьби і закріплення дружби українських і польських селян. Це одне з найкращих досліджень по даному періоду”⁸. Далі І. Крип'якевич виділив основні здобутки молодого вченого: 1) на основі матеріалів дисертації підготовано монографію “Селянські повстання в Польщі в 1932–1933 рр.” (10 друк. арк.), яка друкувалась у видавництві АН УРСР; 2) “революційній боротьбі трудящих західних областей УРСР” присвячено також інші опубліковані роботи О. Ю. Карпенка: “20 років Ліського повстання”, “Селянське повстання в Галичині”, “Героїчна сторінка революційно-визвольної боротьби західноукраїнських селян”, “Славна сторінка героїчної боротьби (до 25-річчя страйку в Батятичах”, “Із історії революційної боротьби трудящих Західної України за Радянську владу”, “В боротьбі за возз'єднання українських земель”. До друку приготована брошура “Повстання дрогобицького пролетаріату в світлі 1919 р. за встановлення Радянської влади”, наукова стаття “Селянський страйк в Кам'яно-Бузькому повіті в 1928–1929 рр.”; 3) з 1954 р. О. Ю. Карпенко працював над монографією “Селянський революційний рух в Західній Україні в 1917–1939 рр.”, на матеріалах якої мала бути написана докторська дисертація. Для першої частини роботи автор згромадив велику кількість унікальних архівних матеріалів, які дають нове висвітлення проблеми впливу “ВЖСР на революційний рух в Західній Україні”; 4) декілька робіт О. Ю. Карпенка присвячено бібліотекознавству та бібліографії: “Короткий довідник про Львівську бібліотеку АН УРСР”, “Видання і розповсюдження робіт Й. В. Сталіна на Україні”, “Видання і розповсюдження творів М. В. Гоголя в Західній Україні”⁹.

І. Крип'якевич вважав О. Карпенка “одним з кращих досвідних спеціалістів по історії революційного руху в західноукраїнських землях, якого роботи написані з позицій марксистсько-ленінської методології, характерні багатими архівними матеріалами, новими, оригінальними науковими думками”¹⁰.

Другий період діяльності О. Карпенка не був таким спокійним, як перший. У 1956 р. на історичній конференції у Львові О. Карпенко у виступі підкреслив: “В результаті героїчної боротьби трудящих мас Західної України, як і всієї Австро-Угорщини, була повалена монархічна влада Габсбургів, в Західній Україні ліквідовано іноземне поневолення, завершена в основному народна, національно-

⁸ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1 Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. 3-ос, спр. 98, арк. 71.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

демократична революція”¹¹. Дану позицію щодо листопадових подій 1918 р. в Галичині, попри те, що сформульовано її в контексті “всеперемагаючого впливу Великого Жовтня”, засуджено як “буржуазно-націоналістичну”¹². У статті, яку надруковано в 1957 р., молодий дослідник зробив спробу детальніше аргументувати свої погляди: з’ясувати історичні передумови, схарактеризувати характер, рушійні сили й хід революції, дати аргументовану відповідь, чому перебрання українцями влади у Львові 1 листопада 1918 р. і в наступні дні по всій Східній Галичині в умовах уже практично неіснуючої Австро-Угорської імперії – це не “путч контрреволюції”, а “народна революція”¹³.

У результаті – дослідження О. Карпенка очікувано розцінили як “рецидив українського буржуазного націоналізму”. Погляди О. Карпенка нищівно розкритикували І. І. Компанієць і В. А. Судаков. Зокрема, перший підкреслював: “Немає ніяких підстав вважати, як це останнім часом намагалися довести окремі дослідники (О. Ю. Карпенко – І. С.), що в Галичині у листопаді 1918 р. відбулася якась “національно-демократична революція” (недоречно навіть вживати цей термін щодо Галичини)”¹⁴. В. А. Судаков схарактеризував погляди О. Ю. Карпенка як “переспів викритої у свій час трактовки”, що її, мовляв, проповідують “буржуазно-націоналістичні історики”¹⁵. До критики поглядів О. Карпенка приєдналися й інші науковці¹⁶.

Очевидно, що критика наукових поглядів О. Карпенка, яка наростала кожного наступного року, вплинула на зміну ставлення до молодого науковця в Інституті. Прискіпливіше (напевне не без настанов “зверху”) почали ставитися до виконання планових тематичних завдань старшого наукового співробітника.

Дня 23 серпня 1960 р. академік АН УРСР І. Крип’якевич разом із секретарем партбюро Інституту М. К. Івасютою написали характеристику на старшого

¹¹ О. Ю. Карпенко, “Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні в 1918–1923 рр.”, *Наукова конференція істориків: Тези доповідей і співдоповідей*. Львів, 1956: 3–4.

¹² О. Ю. Карпенко, “Утворення Західно-Української Народної Республіки – вікопомний чин українського народу”, *Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західно-Української Народної Республіки, 1–3 листопада 1993 р.: Матеріали*. Івано-Франківськ, 1993: 7.; О. Ю. Карпенко, “Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях”, *Український Історичний Журнал*. 1993. №1: 26.

¹³ О. Ю. Карпенко, “До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р.”, *З історії західноукраїнських земель*. Вип. 1. Київ, 1957: 59–90.

¹⁴ І. І. Компанієць, “Вплив ідей Великого Жовтня на розвиток визвольного руху в Галичині, Буковині і Закарпатській Україні (1917–1918 рр.)”, *З історії боротьби за встановлення радянської влади на Україні*. Київ, 1957: 241; І. Компанієць, “Правдиво висвітлювати історію революційного руху на західноукраїнських землях”, *Радянська Україна*, 10 вересня 1958.

¹⁵ В. А. Судаков, “Борьба за советскую власть на Западной Украине (1918–1919 гг.)”, *Доповіді та повідомлення Львівського державного університету*. Вип. 7. Ч. 2. Львів, 1957: 20.

¹⁶ М. П. Герасименко, М. М. Кравець, Г. І. Ковальчак, “До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р.”, *Український Історичний Журнал*. 1959. № 3: 88–89, 93–94.

наукового співробітника відділу історії України О. Карпенка для подання конкурсній комісії. Вони зауважили у вступі, що за час роботи в Інституті суспільних наук АН УРСР О. Карпенком написав понад 40 наукових робіт (у т. ч. монографія, статті, рецензії). Серед них найважливішими – вважали монографію “Селянські повстання у Польщі в 1932–1933 рр.” (1955), збірник документів “Під прапором Жовтня (1917–1920)”, підготований спільно з Державним архівом Львівської області (1957). Підкреслено, що праці О. Карпенка “в основному присвячені історії революційного руху на західноукраїнських землях в післяжовтневий період (після більшовицького перевороту 7 листопада (25 жовтня) 1917 р. – *I. С.*)”¹⁷.

Водночас директор і секретар партбюро Інституту зауважили, що “протягом 1954–1958 рр. працював над тематичною роботою “Революційний рух на західноукраїнських землях в роки післявоєнного революційного піднесення (1917–1923 рр.)”, яку в запланованому хронологічному періоді не виконав, а лише частину цієї теми: “Жовтнева революція і революційний рух на західноукраїнських землях (1917–1919)” обсягом 16 друк. арк. З січня 1959 р. працює над статтею, присвяченою історії КПЗУ”¹⁸.

Проте, за словами директора Інституту і секретаря партбюро, окремі розділи його тематичної роботи про революційний рух на західноукраїнських землях були гостро критиковані на відділі за низький рівень їх виконання (1956, 1957). В 1958 р. була суворо засуджена науковою громадськістю і партійною (*sic!*) інтелігенцією Інституту за антинаукові концепції в висвітленні подій у Східній Галичині початку листопада 1918 р. Його стаття “До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р.” написана на основі тематичної роботи. Помилки методологічного характеру допущені і в статті “До питання про виникнення і організаційне оформлення КПСГ (1919–1923 рр.)”¹⁹.

І. Крип’якевич і М. К. Івасюта ствердили, що у виступах на партійних зборах, Науковій раді в 1958–1959 рр. О. Карпенко визнав свої помилки, обіцяв їх виправити. Враховуючи це, партійні збори Інституту обмежилися лише попередженням.

У липні 1959 р. подав новий варіант тематичної роботи “Жовтнева революція і революційний рух на західноукраїнських землях (1917–1920 рр.)”. У процесі обговорення цієї роботи у відділі історії Інституту 15 липня 1959 р., за словами авторів характеристики, “було виявлено, що автор продовжує стояти на антинаукових позиціях. Комісіями по перевірці роботи тов. Карпенка О. Ю. встановлено, що він за рахунок недовиконання планових робіт неодноразово подавав до видання позапланові роботи”²⁰.

---

¹⁷ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. ф. 1 Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, оп. 3-ос, спр. 98, арк. 86.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само.

Висновок директора і секретаря партбюро за цих умов був прогнозований: “Вказані факти свідчать про те, що тов. Карпенко недостатньо працює над підвищенням ідейно-політичного рівня, не критично відноситься до своїх помилок та несерйозно ставиться до виконання тематичного плану”²¹.

Наукова рада Інституту суспільних наук АН УРСР 30 вересня 1959 р. розглянула питання про заміщення штатних посад старших наукових співробітників відділу історії України. Голова конкурсної комісії Ю. М. Захарук інформував, що на заміщення штатних посад старших наукових співробітників відділу історії України подали заяви Є. А. Яцкевич і О. Ю. Карпенко.

На засіданні зачитано характеристику конкурсної комісії про наукову діяльність О. Карпенка: “О. Ю. Карпенко, 1921 р. народження, кандидат історичних наук, в Інституті суспільних наук працює з 1952 р. (на посаді старшого наукового співробітника з 1953 р.). Має 26 друкованих праць, серед них монографія. До виконання тематичного плану відноситься несерйозно, нехтуючи ним ради видання позапланових робіт. В своїх друкованих роботах і ще недрукованій тематичній роботі допустив серйозні помилки методологічного характеру, які гостро критикувалися в пресі і науковою громадськістю. До своїх помилок відноситься некритично. В останньому варіанті тематичної роботи, які обговорювалися в липні ц. р. (1960 р. – *I. С.*), незважаючи на визнання своїх помилок раніше, він знову висвітлює події в Східній Галичині початку листопада 1918 р. з антинаукових позицій”²². Конкурсна комісія не рекомендувала Науковій раді кандидатуру О. Ю. Карпенка для залишення на посаді старшого наукового співробітника відділу історії України. Лічильна комісія у складі О. І. Дея, О. П. Черниша, В. Л. Карпової провела таємне голосування. З 20 членів Наукової ради на засіданні були присутні 16 членів. “За кандидатуру О. Карпенка подано 5 голосів, проти – 11”²³ – зазначено у витязі з протоколу № 8 засідання Наукової ради Інституту суспільних наук АН УРСР.

Відтак 14 жовтня 1960 р. Бюро Президії АН УРСР постановило: “14. Вважати звільненим з 1 жовтня 1960 р. кандидата історичних наук Карпенка Олександра Юхимовича з посади старшого наукового співробітника Інституту суспільних наук АН УРСР за власним бажанням у зв’язку з переходом до Львівського держуніверситету”²⁴. Цю постанову підписали Президент АН УРСР академік О. Палладін і в. о. головного вченого секретаря Президії АН УРСР К. Ситник. Звертаю увагу, що попри нищівність критики поглядів, О. Карпенкові дали можливість сформулювати заяву про звільнення “за власним бажанням” і перейти на роботу до Львівського державного університету. На нашу думку така “м’якість” зумовлена двома обставинами: 1) О. Карпенко був таки учасником

²¹ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. ф. 1 Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, оп. 3-ос, спр. 98, арк. 86.

²² Там само, арк. 85.

²³ Там само.

²⁴ Там само, арк. 77.

війни, офіцером Червоної армії; 2) за походженням він – наддніпрянець. Народженому в Галичині такі ідеї так легко не простили б.

Отже, восьмирічна наукова і науково-організаційна діяльність в Інституті суспільних наук АН УРСР (1952–1960) відомого українського історика, педагога, краєзнавця Олександра Карпенка – це період формування і становлення як історика-дослідника, науковця. Підкреслимо працю відомого історика в Інституті варто поділити хронологічно на два етапи: 1) 1952–1956; 2) 1956–1960. Перший період характеризувався передусім багатогранною науковою діяльністю: а) у лютому 1953 р. захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на тему: “Селянські повстання у Львівському воєводстві в 1932–1933 рр.” в Інституті історії АН УРСР; б) на основі матеріалів зазначеної дисертації підготовано монографію “Селянські повстання в Польщі в 1932–1933 рр.” (1955); в) надруковано сім статей у наукових журналах і підготовано до друку п’ять статей та ін. Позитивними були відгуки директорів Інституту – О. Нестеренка та І. Крип’якевича про наукову і науково-організаційну діяльність молодого дослідника на посадах ученого секретаря Інституту суспільних наук АН УРСР, старшого наукового співробітника відділу нової історії, члена Наукової ради Інституту та ін. Натомість у 1956–1960 рр. О. Карпенко вперше відчув тиск тоталітарної системи на гуманітарну науку в УРСР. Його виступ на науковій конференції 1956 р., статті, присвячені утворенню ЗУНР, викликали особливе занепокоєння в ідеологів (“кураторів”) гуманітарної науки, нищівну критику з боку партійної номенклатури та звинувачення в “українському буржуазному націоналізмі”. Зрештою, ці обставини й змусили покинути працю в Інституті суспільних наук у 1960 р.

OLEXANDER KARPENKO IN THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES: THE FORMATION OF A SCIENTIST (1952–1960)

Ihor SOLIAR

Ivan Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies, National Academy of Sciences of Ukraine
Kozelnytska str, 4, Lviv, 79026, Ukraine
e-mail: isoliar@ukr.net

The article analyzes the scientific and organizational activities of Oleksandr Yukhymovych Karpenko (1921–2013) – a famous Ukrainian historian, teacher, local historian. Eight years of work at the Institute of Social Sciences of the USSR Academy of Sciences (1952–1960) is a period of formation of Alexander Karpenko as a historian-researcher and scientist. The work of the famous historian at the Institute is divided into two stages: 1) 1952–1956; 2) 1956–1960. The first period was characterized primarily by multifaceted scientific activity. In February 1953 he defended his dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences on the topic: “Peasant uprisings in the Lviv region in 1932–1933.” at the Institute of History of the USSR in the Academy of Sciences. On the basis of the materials of the mentioned dissertation he prepared the monograph “Peasant uprisings in Poland in 1932–1933” was. (1955); Additionally, seven articles were published in scientific journals and five articles were prepared for publication. The second period (1956–1960) was much more difficult for Karpenko, as he was the first to feel the pressure of the totalitarian system on the humanities in the USSR. His speech at a

scientific conference in 1956 as well as his articles on the formation of the Western Ukrainian People's Republic aroused devastating criticism from the party nomenklatura. In the end, these circumstances forced him to leave the Institute of Social Sciences in 1960. The article is written mainly on the materials of the personal file of Karpenko, which is stored in the Ivan Kryp'yakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Keywords: Oleksandr Karpenko, scientific activity, Institute of Social Sciences of the USSR Academy of Sciences, revolutionary movement in Western Ukraine (1918–1939).

REFERENCES

- Arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrainy, fond 1 Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrainy, op. 3-os, spr. 98, ark. 47–103. (in Ukrainian)
- Badiak, V. "Oleksandr Karpenko ochyma studenta i naukovtsia". *Halychyna*. 2001. № 5/6: 43–50. (in Ukrainian)
- Velykochyi, V., Zhernoklieiev, O., Volosianko, L. "Oleksandr Yukhymovych Karpenko: ivano-frankivskiyi period zhyttia i tvorchosti". *Halychyna*. 2001. № 5/6.: 35–42. (in Ukrainian)
- Velykochyi, V. S., Kuhutiak, M. V., Raikivskiyi, I. Ya. "Do 90-richchia doktora istorychnykh nauk, profesora O. Yu. Karpenka". *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, 2011. № 3: 221–223. (in Ukrainian)
- Herasymenko, M. P., Kravets, M. M., Kovalchak, H. I. "Do pytannia pro kharakter podii u Skhidnii Halychyni na pochatku lystopada 1918 r.". *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1959. № 3: 88–94. (in Ukrainian)
- Karpenko, O. Yu. "Vplyv Velykoi Zhovtnevoi sotsialistychnoi revoliutsii na pidnesennia revoliutsiinoho rukhu v Zakhidnii Ukraini v 1918–1923 rr.". *Naukova konferentsiia istorykiv: Tezy dopovidei i spivdopovidei*. Lviv, 1956: 3–4. (in Ukrainian)
- Karpenko, O. Yu. "Do pytannia pro kharakter revoliutsiinoho rukhu u Skhidnii Halychyni v 1918 r.". *Z istorii zakhidnoukrainskykh zemel*. Vyp. 1. Kyiv, 1957: 59–90. (in Ukrainian)
- Karpenko, O. Yu. "Lystopadova 1918 r. natsionalno-demokratychna revoliutsiia na zakhidnoukrainskykh zemliakh". *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*. 1993. № 1: 23–31. (in Ukrainian)
- Karpenko, O. Yu. "Utvorennia Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky – vikopomnyi chyn ukrainskoho narodu". *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena 75-richchii Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky, 1–3 lystopada 1993 r.: Materialy*. Ivano-Frankivsk, 1993: 6–8. (in Ukrainian)
- Kobuta, S. "Naukovets i partiino-ideolohichna systema: dokumenty i materialy". *Halychyna*. 2001. № 5/6: 51–72. (in Ukrainian)
- Kobuta, S., Mytsan, K. "Zhyttia, prysviachene sluzhinniu nautsi: do 80-littia profesora O. Yu. Karpenka". *Halychyna*. 2001. № 5/6: 21–34. (in Ukrainian)
- Kompaniyets, I. I. "Vplyv idei Velykoho Zhovtnia na rozvytok vyzvolnoho rukhu v Halychyni, Bukovyni i Zakarpatskii Ukraini (1917–1918 rr.)". *Z istorii borotby za vstanovlennia radianskoi vlady na Ukraini*. Kyiv, 1957: 241. (in Ukrainian)
- Kompaniyets, I. "Pravdyvo vysvitliuvaty istoriiu revoliutsiinoho rukhu na zakhidnoukrainskykh zemliakh". *Radianska Ukraina*. 10 veresnia 1958. (in Ukrainian)
- Kononenko, V. "Istoryk, pedahoh, hromadianyn (slovo pro Oleksandra Karpenka)". *Halychyna*. 2001. № 5/6: 9–10. (in Ukrainian)
- Pendzei, I. V. "O. Yu. Karpenko ta radyanska istoriografii ZUNR". *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*. 2015. № 3: 137–153. (in Ukrainian)

- Siromska, H., Siromskyi, R. “Tse proiavy ideolohichnoi borotby, a my inkoly nedootsiniuiemo yikh”. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna*. 2014. Vyp. 50: 518–546. (in Ukrainian)
- Slyvka, Yu. “Lvivskyi period naukovy-pedahohichnoi diyalnosti Oleksandra Karpenka (1949–1978 rr.)”. *Halychyna*. 2001. № 5/6: 11–20. (in Ukrainian)
- Sudakov, V. A. “Borba za sovetskuyu vlast na Zapadnoi Ukraine (1918–1919 hh.)”. *Dopovidi ta povidomlennya Lvivskoho derzhavnoho universytetu*. Vyp. 7. Ch. 2. Lviv, 1957, 20. (in Russian)
- Zhernokleiev, O. “80-richchia doktora istorychnykh nauk, profesora O. Karpenka”. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2002. № 1: 154–156. (in Ukrainian)